

4 [9] 2014

EESTI KUNSTIMUUSEUMI TOIMETISED

PROCEEDINGS OF THE ART MUSEUM OF ESTONIA

Naiskunstnik ja tema aeg
A Woman Artist and Her Time

 EESTI KUNSTIMUUSEUM

TALLINN 2014

Esikaanel: Lydia Mei (1896–1965). Natalie Mei portree. 1930. Akvarell. Eesti Kunstimuuseum
On the cover: Lydia Mei (1896–1965). Portrait of Natalie Mei. 1930. Watercolour. Art Museum of
Estonia

Ajakirjas avaldatud artiklid on eelretsenseeritud.
All articles published in the journal were peer-reviewed.

Toimetuskolleegium / Editorial Board:

Kristiāna Ābele, PhD (Lāti Kunstiakadeemia Kunstiajaloo Instituut, Riia / Institute of Art History of
Latvian Academy of Art, Riga)

Natalja Bartels, PhD (Venemaa Kunstide Akadeemia Kunstiajaloo ja -teooria Instituut, Moskva /
Research Institute of Theory and History of Arts of the Russian Academy of Arts, Moscow)

Dorothee von Hellermann, PhD (Oxford)

Irmeli Hautamäki, PhD (Helsingi Ülikool ja Jyväskylä Ülikool / University of Helsinki and University
of Jyväskylä)

Sirje Helme, PhD (Eesti Kunstimuuseum, Tallinn / Art Museum of Estonia, Tallinn)

Ljudmila Markina, PhD (Riiklik Tretjakovi Galerii, Moskva / State Tretyakov Gallery, Moscow)

Piotr Piotrovski, PhD (Adam Mickiewicz Ülikool, Poznan / Adam Mickiewicz University, Poznan)

Kadi Polli, MA (Tartu Ülikool / University of Tartu)

Peatoimetaja / Editor-in-chief: Merike Kurisoo

Koostaja / Compiler: Kersti Koll

Toimetajad / Editors: Kersti Koll, Merike Kurisoo

Keeletoimetaja / Language editor (Estonian text): Ester Kangur

Tõlkijad / Translators:

Ellu Maar, Martin Rünk (inglise-eesti / English-Estonian)

Krista Mits, Tiina Randviir (eesti-inglise / Estonian-English)

Ingliskeelse teksti toimetaja / Language editor (English text): Richard Adang

Kujundus / Graphic design: Mari Kaljuste (makett/design), Tuuli Aule (küljendus/layout)

Eesti Kunstimuuseumi kogusse kuuluvate teoste fotod / Photographs of works in the Art Museum
of Estonia collection: Stanislav Stepaško

Trükk / Printed by: Tallinna Raamatutrükikoja OÜ

E-raamat / E-book: www.kunstimuuseum.ee

Eesti Kunstimuuseum / Art Museum of Estonia

Weizenbergi 34 / Valge 1, 10127 Tallinn, Eesti / Estonia

www.kunstimuuseum.ee

Täname / Acknowledgements:

EESTI KULTUURKAPITAL

© Väljaandja Eesti Kunstimuuseum – Adamson-Ericu muuseum 2014

© Published by the Art Museum of Estonia – Adamson-Eric Museum 2014

© Tekstide autorid / Authors of texts

ISSN 1736-5503

ISBN 978-9949-485-37-6

Sisukord / Contents

Saateks / Foreword	5
Kadi Polli	
• Balti aadlipreili kunstiharrastusest. Helene Marie Zoëge von Manteuffel (1773/74–1842)	11
• <i>Artistic pursuits of an aristocratic Baltic lady.</i> <i>Helene Marie Zoëge von Manteuffel (1773/74–1842)</i>	21
Bart C. Pushaw	
• Uuendus ja ükskõiksus: naiskunstnikud Eestis 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses	39
• <i>Innovation and indifference: women artists in fin de siècle Estonia</i>	60
Baiba Vanaga	
• Esimesed läti naismaalikunstnikud 20. sajandi alguses	89
• <i>The first Latvian female painters in the early 20th century</i>	101
Juta Kivimäe	
• Eesti esimesed naisskulptorid. Lisandusi isikute ja teoste saatusele	118
• <i>The first Estonian women sculptors.</i> <i>Addenda to the fate of the artists and their work</i>	135
Kai Stahl	
• Õed Meid ja Dora Gordine. Modernse kunstivälja kujunemisaas Eestis	157
• <i>The Mei sisters and Dora Gordine.</i> <i>The formative phase of the modern art field in Estonia</i>	181

Tiiu Parbus, Ingrid Ruudi

- Emantsipeeriv arhitektuur. Erika Nõva ja modernistlik arhitektuuridiskursus sookriitilisest perspektiivist 213
- *Emancipating architecture. Erika Nõva and the modernist architecture discourse from a gender-critical perspective* 231

Anne Untera

- Mis juhtus Salome Treiga? 255
- *What happened to Salome Trei?* 263

RAPORT / REPORT

Mai Levin

- Naiste kunstiõpe Eesti Vabariigis 1918–1940. Müüt diskrimineerimisest 279
- *Art education for women in the Republic of Estonia 1918–1940. Debunking the myth of discrimination* 284

Autorid / Authors 289

Saateks

Käesolev Eesti Kunstimuuseumi Toimetiste naiskunstiajaloo erinumber on temaatiliselt välja kasvanud ning jätkuks Adamson-Ericu muuseumis 1995. aastast alates toimunud uurimuslikule näitustesarjale „Eesti esimesi naiskunstnikke” ning aastast 2002 toimunud seminari-dele „Naiskunstnik ja tema aeg”. Tegemist on Eesti Kunstimuuseumi ühe pikemaajalisema ning jätkuva projektiga, mille eesmärgiks on olnud sihhipäraselt läbi töötada, publiku ette tuua ja kunstiajaloo üldpilti kinnistada meie esimese põlvkonna naiskunstnikud, kes alustasid oma õpingute, professionaalsete valikute ning loometeega 20. sajandi alguskümnenditel. Sarja raames on käsitletud Salome Trei (1905–1995), Lydia Mei (1896–1965), Natalie Mei (1900–1975), Agaate Veeberi (1901–1988), Aino Bachi (1901–1980), Karin Lutsu (1904–1993), Ann Audova (1904–2001), Ellinor Aiki (1893–1969) ja terve grupi Eesti esimeste naisskulptorite loometeed.¹ Nii näituse kui ka rahvusvahelise konverentsiga „Modernistlik naine kunstis” oli 2012. aastal vaatluse all Eestiga elulooliselt ja oma loometee algusega seotud ning hiljem Suurbritannias, Mandri-Euroopas ja Aasias tegutsenud kosmopoliitne kunstnik Dora Gordine. Sellega täideti üks värvikas, kuid seni suhteliselt valge laik meie kultuuriloos.² Piirkondlikus kontekstis on käsitletud 19.–20. sajandi vahetuse naiskunstnike positsiooni Skandinaavias ka eesti kunsti arengut riivamisi puudutanud Önningeby kunstnikekoloonia näitel, kus oli ka Põhjamaade mõistes silmapaistvalt suur naiskunstnike osakaal.³

¹ 1995. aastal toimus näitus „Salome Trei graafikat 1937–1943”, kuraator Anu Allikvee; 1996. aastal näitus „Lydia Mei”, kuraator Juta Kivimäe; 2000. aastal näitus „Natalie Mei 100. Teatrikostüümid, kavandid ja vabalooming”, kuraatorid Kersti Koll, Mai Levin, Ülle Kruus ja Gustav-Agu Püüman; 2002. aastal näitus „Agaate Veeber” ning seminar „Naiskunstnik ja tema aeg”, kuraator Anne Lõugas; 2003. aastal näitus „Aino Bach” ja seminar „Naiskunstnik ja tema aeg”, kuraator Anne Lõugas; 2004. aastal näitus „Eesti esimesi naisskulptoreid” ja seminar „Naiskunstnik ja tema aeg”, kuraator Juta Kivimäe; 2005. aastal näitus „Karin Luts” ja seminar „Naiskunstnik ja tema aeg”, kuraator Kersti Koll; 2007. aastal näitus „Ann Audova. Kumisev valgus” ja seminar „Naiskunstnik ja tema aeg”, kuraatorid Enn Lillemets ja Ülle Kruus; 2010. aastal näitus „Ellinor Aiki” ja seminar „Naiskunstnik ja tema aeg”, kuraator Ülle Kruus.

² Näitus „Dora Gordine. Skulptor, kunstnik, disainer”, 2012, kuraatorid Jonathan Black ja Brenda Martin (Dorich House’i muuseum, London) ja konverents „Modernistlik naine kunstis” Kumu kunstimuseumis 01.06.2012, kuraatorid Juta Kivimäe ja Ülle Kruus.

³ 2011. aastal toimus näitus „Naiskunstnikud Ahvenamaa Önningeby kunstnikekoloonias” ja loengud, kuraatorid Kjell Ekström (Önningeby muuseum) ja Kersti Koll.

Kunstiloos marginaalsema, kohati ka varjatum poolega tegeldes on naiskunstnikele pühendatud näituste ja seminaride sarja korraldajaid ja kuraatoreid huvitanud, millised olid sajandivahetusel ja 20. sajandi alguskümnenditel emantsipeeruva modernse, nn uue naise eneseteostuslikud pürgimused ning naiskunstnike tegevusvõimalused tugevate sooliste stereotüüpidega ühiskonnas. Näituste ja seminaridega on hästi välja joonistunud naiskunstiajaloo üsna levinud mudel, kus naiskunstnike looming ning ka erineva, nn naispilguga nähtu suhestus oma kunstilise keele ja vormiotsingutega orgaaniliselt meie kunsti arengu üldtendentsidega. Kuid seminaride ettekanded on selgelt esile toonud soopõhised erinevused sotsiaalsetes hierarhiates ja identiteedimudelites. Naiskunstnike loomingut ja nende loometee eri aspekte analüüsid on käsitletud laiemalt naisloojate positsiooni ühiskonnas, õppimise ja arenguvõimalusi, mitmesuguseid rollikuvandeid ning nende mõju naiste valikutele, professionaalsele identiteedile ja enesedefinitsioonile. Kogumikule tõukeks olnud seminaridel on võrdlevat konteksti luues käsitletud ka laiemalt naisloojate temaatikat erinevates kultuurivaldkondades, naiste elumustreid ja valikuid ning kohanemisstrateegiaid ja traumasid ajaloo tõmbetuultes nii paguluses kui ka muutunud kultuurikaanonitega kodumaal.

Adamson-Ericu muuseumi naiskunstiajaloo näituste ja seminaride sari sai alguse 1990. aastate teisel poolel sünkroonselt soo- ja naisuuringute programmide ning feministliku uurimismetodoloogia kursuste käivitamisega Tartu Ülikoolis ja Tallinna Ülikoolis (toona Tallinna Pedagoogikaülikool), Eesti Naisuurimis- ja Teabekeskuse rajamise ning kaasaegse feministliku kunsti kureerimispraktikatega Eestis.⁴ Muuseumi poolt initsieeritud naiskunstiajaloo temaatiline sari on saavutanud kindla positsiooni meie kultuuripildis ning on rõõm tõdeda, et sarja üks projekte on innustanud ka antud kogumikus kirjutava autori Kai Stahli doktoritöö teemavalikut Turu Ülikoolis.

Käesolevasse kogumikku koondatud artiklites vaadeldakse naiskunstnike temaatikat laiemas ajalises piiritluses. Kadi Polli käsitleb oma artiklis seni Eesti kunstiajaloo väheuuritud valdkonda – 18. sajandi lõpu ja 19. sajandi esimese poole baltisaksa naiste kunsti haridust, spetsiaalselt neile mõeldud kunstiõpetusprogramme ning naiste kunstiharrastust ja positsioneerumist ühiskonnas. Ida-Euroopa uuringutele spetsialiseerunud noor USA kunstiajaloolane Bart C. Pushaw analüüsib 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse naiste kunstipürgimusi ja naiskunstnike positsiooni Eestis. Baiba Vanaga annab põhjaliku ülevaate läti esimestest naismaalikunstnikest 20. sajandi alguses ning toob välja kunsti suures narratiivis marginaalsemalt varju jäänud läti naiste varasemad pürgimused professionaalses kunstis. Juta Kivimäe tutvustab eesti esimesi naisskulptoreid, kes alustasid oma loometeed 1920.–1930. aastatel. Ta uurib naisskulptorite õpinguid, erialaseid valikuid, arenguteed ja töövõimalusi kunstis tehnoloogiliselt ehk kõige enam maskuliinsel alal. Kai Stahl analüüsib eesti esimeste naiskunstnike seas ainulaadse sõsarkonna – Kristine, Lydia ja Natalie Mei – ja nende sõpruskonda kuulunud Dora Gordine'i tulemist Eesti kunstielu alates

⁴ Vt nt: S. Lie, Mis on naisuurimus? – *Ariadne Lõng*, 1, 2, 2000, lk 14.

1910. aastate teisest poolest ning nende valitud tehnikaid ja eneseväljendusstrateegiaid. Arhitektuuriloolased Tiiu Parbus ja Ingrid Ruudi käsitlevad sookesksele arhitektuurianaalüüsile tuginedes eesti esimese professionaalse ja aktiivselt väljapaistva naisarhitekti Erika Nõva isikut ja loomingut, tuues ühtlasi esile ka Eestis seni suhteliselt vähe kasutatud feministliku metodoloogia piire avardavad võimalused arhitektuuriajaloo uurimisel. Anne Untera püstitab küsimuse, miks üks esimesi eesti naiskunstnikke, oma andelaadi ja sõjaeelse loominguga meie graafikaajaloo legendiks kujunenud Salome Trei paguluses kunstiloomingust peaaegu sootuks loobus. Vastuste leidmiseks analüüsib ta kunstniku pagulasperioodi naisajaloo traumauuringute printsiipidele tuginedes.

Raportina on Mai Levin koostanud faktitiheda ülevaate naiste kunstiõppevõimalustest ja õppuritest Eesti Vabariigis 1918–1940.

Koostajad tänavad kõiki, kes on pühendunult panustanud käesoleva toimetiste numbriga teokssaamisele – erinevaid teemasid ja vaatenurki avades on see täienduseks Eesti naisajaloo uurimisel.

Kersti Koll

koostaja

Foreword

The current special edition of the Proceedings of the Art Museum of Estonia is devoted to women's art history in Estonia and is, thematically, an outgrowth and a continuation of the series of exhibitions "Estonia's First Female Artists", organised in the Adamson-Eric Museum from 1995 onward, and the series of seminars "A Woman Artist and Her Time", first held in 2002. This is one of the long-lasting continuing projects of the Art Museum of Estonia, which aims to thoroughly research and explore the first generation of Estonian women artists, whose studies, professional choices and careers were begun in the early 20th century, as well as to present their work to the wider public and record their presence in the history of Estonian art. Within the framework of the series, the careers of Estonian women artists, including Salome Trei (1905–1995), Lydia Mei (1896–1965), Natalie Mei (1900–1975), Agaate Veeber (1901–1988), Aino Bach (1901–1980), Karin Luts (1904–1993), Ann Audova (1904–2001), Ellinor Aiki (1893–1969), and several of the first women sculptors have been dealt with.¹ In 2012 Estonia hosted the exhibition and international conference "A Modernist Woman in Art", featuring the cosmopolitan artist Dora Gordine, active in Great Britain, continental Europe and Asia, whose life and early career connect her to Estonia. This colourful addition filled a gap in our cultural history.² Within the regional context, the position of female artists in Scandinavia at the turn of the 19th/20th centuries

¹ The exhibitions and seminars were the following: In 1995, the exhibition "Salome Trei's Graphic Art in 1937–1943", curator Anu Allikvee; in 1996, the exhibition "Lydia Mei", curator Juta Kivimäe; in 2000 the exhibition "Natalie Mei 100. Theatrical Costumes, Designs and Paintings", curators Kersti Koll, Mai Levin, Ülle Kruus and Kustav-Agu Püüman; in 2002 the exhibition "Agaate Veeber" and the seminar "A Woman Artist and Her Time", curator Anne Lõugas; in 2003 the exhibition "Aino Bach" and the seminar "A Woman Artist and Her Time", curator Anne Lõugas; in 2004 the exhibition "The First Estonian Women Sculptors" and the seminar "A Woman Artist and Her Time", curator Juta Kivimäe; in 2005 the exhibition "Karin Luts" and the seminar "A Woman Artist and Her Time", curator Kersti Koll; in 2007 the exhibition "Ann Audova. Booming Light" and the seminar "A Woman Artist and Her Time", curators Enn Lillemets and Ülle Kruus; and in 2010 the exhibition "Ellinor Aiki" and the seminar "A Woman Artist and Her Time", curator Ülle Kruus.

² The exhibition "Dora Gordine: Sculptor, Artist, Designer", 2012, curators Jonathan Black and Brenda Martin (Dorich House Museum, London), and the conference "A Modernist Woman in Art" at the Kumu Art Museum on 1 June 2012, curators Juta Kivimäe and Ülle Kruus.

is discussed using the example of the Önningsby artists' colony, where women artists played a major role, even in Scandinavian terms, and which has some bearing on Estonian developments as well.³

While studying this marginalised, and sometimes partly hidden, area of art history, the curators and organisers of the series of exhibitions and seminars dedicated to women's art have explored the self-realisation of the modern, emancipated woman, or the "new woman", in the late 19th and beginning decades of the 20th century and the opportunities of female artists to launch their professional careers in a society with strong gender stereotyping. On the basis of the exhibitions and the seminars, a model relatively common in the history of women's art developed: the work of female artists and art, seen from a woman's perspective, in its formal artistic idiom, is related organically to the general tendencies in our art. However, the seminar presentations have emphasised gender differences in social hierarchies and identity models. The in-depth analysis of the work of female artists and the different aspects of their careers have helped to explain the position of female artists in society, their opportunities for study and development, their various roles and the impact on women's choices, professional identities and self-definitions. The seminars, which inspired the writing of this collection of articles, have created a context for comparison by introducing the topic of creative activity of women in various fields of culture, the patterns and choices in women's lives, and the adjustment strategies and traumas of women both in exile and in the homeland, with its changing cultural canon throughout historically tumultuous times.

The series of exhibitions and seminars on women's art history at the Adamson-Eric Museum was launched in the second half of the 1990s, simultaneously with the introduction of gender and women's studies programmes and courses in feminist research methods at the University of Tartu and at Tallinn University (then: Tallinn Pedagogical University), the establishment of the Estonian Women's Studies and Resource Centre and practices of contemporary feminist art curating in Estonia.⁴ The thematic series on women's art history initiated by our museum has already secured a permanent position in our cultural scene and we are delighted that one of the projects in the series has affected the choice of the doctoral dissertation topic of Kai Stahl from the University of Turku, one of the contributors to the collection.

The articles included in the current proceedings cover the topic of female art in a wider temporal context: in her article Kadi Polli explores little-researched areas in Estonian art history, i.e. the art education of Baltic German women in the late 18th century and early 19th century, art education programmes specially designed for them and women's art practices and their position in society. Bart C. Pushaw, a young art historian from the USA who focuses on East-European studies, analyses women's artistic endeavours and the position

³ In 2011 the exhibition "The Female Artists in the ÖnningsbyArtists' Colony in Åland" and accompanying lectures, curators Kjell Ekström (Önningsby Museum) and Kersti Koll.

⁴ See, for example, S. Lie, "Mis on naisuurimus?" *Ariadne Lõng*, no. 1, 2, 2000, p. 14.

of female artists in Estonian society in the late 19th and early 20th centuries. Baiba Vanaga gives a thorough overview of the first Latvian female painters in the early 20th century, concentrating on the early attempts by Latvian women to practise art professionally; they have been marginalised within the larger narrative of art. Juta Kivimäe presents the first Estonian female sculptors, who took up their professional careers in the 1920s–1930s. She examines the education of women sculptors, their professional choices, development and work opportunities in this technologically challenging and, perhaps, most masculine art. Kai Stahl discusses a unique sisterhood among the first generation of Estonian female artists: the three sisters Kristine, Lydia and Natalie Mei, and one of their friends, Dora Gordine, and their arrival on the Estonian art scene in the second half of the 1910s, as well as their techniques and strategies of self-expression. The architectural historians Tiiu Parbus and Ingrid Ruudi deal with the life and work of the first Estonian professional, and the most outstanding, female architect, Erika Nõva, combining a gender focus with architectural analysis and introducing the opportunities of previously little used feminist methods for widening the scope of architectural historical research. Anne Untera asks why Salome Trei, one of the first female artists in Estonia and a legendary graphic artist who impressed with her talent and pre-war art, almost entirely gave up art while in exile. She looks for the answers in the artist's period of exile by using trauma studies. Mai Levin's report gives a fact-filled overview of women's opportunities for studying art and female art students in the Republic of Estonia in 1918–1940.

The editors thank everybody who contributed to this special issue by opening up different topics and points of view: a fine addition to the study of Estonian women's art history.

Kersti Koll
Compiler